

PRELÚDIUM ÉS FÚGA A TÁRSADALOM TÉMÁJÁRA

Vitányi Iván új könyvéről

Nehéz helyzete van az *útközben* szólnak. Vitányi Iván *A társadalom logikája* címmel megjelent könyve mind az életmű eddigi történéseit, mind a kiadói és szerzői szándékot ismerve, tipikusan ebben az állapotban született. Egy készülő Opus Magna fölvezetése, kedvcsináló témavariációja az új könyv. Az előjáték minden izgalomával, de a folytatás feltétlen igényével. Mint rendszeren, Vitányi könyve esemény. Nem botrány, nem körülhódolt divattermék, mégcsak nem is szenzáció. A kivételes teljesítmények előtti főhajtás eseménye, a felkészült értelem próbája. A tudós fegyelme ezúttal is feltételezi az ünnepeknek kijáró megkülönböztetést. Ez az *ünneptudás* pedig nagy hiány manapság. Ránkfér.

Vitányi Iván összefoglaló alkat. Kiváló rendszerező képességet fejlesztett ki magában és nagyon tudja azt a Németh László-i bölcsességet alkalmazni, mely a különféle tudások „velejének” (tudásvelők) energiáit szervezi együtttható erővé. Innen adódik benne a felülemelkedés bátorsága az egyes tudományszakok korlátain, innen az impozáns témagazdagság és a virtuóz variációs készség. Kifutópályául a *filozófia* klasszikusait választja – valahol saját társadalomlogikáját, az első-, második és harmadik társadalmassulást is egy *hegeli metamorfózisként* tétélezve – őket idézve, leginkább velük polemizálva. A *szociológia* számára a dolgok valósága, az elmélet ellenőrző eszköze, a szellemi praktikuma. Bőven éli és alkalmazza e tudományszak árnyalt társadalomértelmezéseit, bőséges irodalomidézésre szervezi logikus építményének ornamentikáját. A *kulturális antropológia* és a *politológia* dimenziói szükségesek a fogalmak pontos értelmezéséhez és számos olyan problémakör bevonásához – mint a demokráciatechnikák, a kulturális formagazdagság, vagy éppenséggel a könyv egyik tengelyfogalma, a szocio-kulturális osztályszerkezet elemzése –, melyek az utóbbi években élik át természetes szocializációjukat az „első nyilvánosság” erőterében.

Talán elsősül kellett volna említeni e fontos könyv szokatlan, mégis meghatározóan impulzív „mögöttes világát”, a *zene birodalmát*. Vitányi Ivánnál nem az a fontos csupán, hogy érti a zenét. Kevesen tudták nála jobban Lendvai Ernő lefegyverző Bartók-elemzéseinek mélységeit, e szigorú világ alkotó továbbgondolásának bravúrját. Nem ez a lényeg – ez persze fontos körülmény –, hanem ahogy *Vitányinál a zene lelki alapszövevé lényegül*, mely hatásra a dolgok rideg statikája mozgásba lendül, a racionálisan szervezett anyag egyébként unalmasan szürke tónusa váratlan és szép koloritot kap. Nem emlékszem olyan Vitányi-könyvre, írásra, beszédre-beszélgetésre, ahol ez a jótékony mélyáram ne lett volna érzékelhető.

A kötet felépítése – különösebb erőszak nélkül – zenei logikát (is) követ. Előjegyzések kijelölése után a klasszikus forma: a témabemutató, a kifejtés-variálás, majd az új minőség leírása mentén tagolja a rend logikáját *fölszerve* és *közvetítve*.

A *hét előjegyzés* funkciója a „hangnem” meghatározása, vagyis annak a *tonalitásnak* a rögzítése, mely az alapviszonyok elfogadásával kijelöli a későbbi kifejtés játékerét. A *hétfokú rendszer* nagyon kemény szabálykövetelmények érvényesülését feltételezi. Bizonyos előjegyzések kötelezettséget is jelentenek, melyeket a műben a szerző mindvégig gondosan megtart. Így azután a kötetben mégcsak véletlenül sem szólalhat meg „hamis hang”.

Ismerve Vitányi Iván lendületét, nem tartom kizártnak, hogy idővel kísérletezni fog a tizenkétfokúsággal is, már csak a dodekafónia klasszikus kánonokat újabb követelményekkel bővítő, „fellazító” virtusa miatt; noha miként Bartók sem lett a kínálkozó öncél foglya, úgy Vitányiról sem tudom elképzelni a tetszetős és bizonyos körökben kivált méltányolt, ámde a hatás értelméről lemondó formajátékot.

A *társadalom anatómiájáról* szól a kötet tulajdonképpen első fejezete. Végre. Ezen a nyomon eljuthatunk nem csupán a „második társadalmassulás” megértéséig, de a pontos szakismeret megkívánható minimumáig. Vitányi *huszonegy pontos anatómiája* tisztázza azokat a rétegeket is, melyek élővé teszik a filozófiai totalitást elvontan oly sokat hallott gazdaság-társadalom-kultúra szentháromságát. Ez a huszonegy pont megtanulható, leírható, vitatható, bővíthető, csökkenthető... A lényeg, hogy van. Belegondolni is borzasztó, hol tartana ma a gyógyítás az ember anatómiája nélkül...

A *huszonegy pontos társadalmanatómia* ismerete, alkalmazása nélkül a jövőben hasonló hiánnyal küzdene majd a társadalmi viszonyok lehetséges „orvosa”, mint az anatómia nélkül a ma belgyógyásza. E kötet nem ismerete nem jelent felmentést, míg megismerése a huszonegy pont bőséges árnyalására is lehetőséget kínál.

A *társadalom ritmusát*, „kottázza le” a könyv második fejezete. Érzékeny, bonyolult, változó ritmus, melynek nyomon követése megszabadít a történelem leíró ismeretének adathalmazától – a szerző utal is e szándék elvetésére –, és e tonányi súlyok cipelése helyett lehetőséget ad az összefüggések megfigyelésére, az egymást erősítő vagy éppen gyengítő folyamatok érzékelésére. Jól ismert fogalmak újszerű megközelítése – centrum-periféria, kulturális tőke, szerves és szervetlen fejlődés stb. –, míg újszerű fogalmak sikerült meghonosítása – szocio-kulturális osztály, a felzárkózás felülről való „fehér” forradalma, a „harmadik világláapot” stb. – már mind-mind a szerző sikeres variációinak mintapéldái.

A kötet záró fejezete a megoldozott és kidolgozott szintézis diadalmas arzenálja, igazi jutalomjáték.

Egy szakszerű kritika nyilván tárna föl olyan vitatható állításokat e kötetből, melyek fölött mindennek előtt vitázni lenne érdemes. (De hol, miért és kinek!) Miként a könyvben választott betűméretek a szöveghez méltatlan próbára teszik az olvasó szemeket, nem indokolhatóan. (Milyen kalkuláció áldozata lett vajon az olvashatóság?) De ezekről itt szót se többet.

A *fuga-téma* (fej) ezúttal a *társadalom*. A szerző e téma szakszerű kifejtését ígéri, és a megvalósult munka több lett ennél: invenciózus alkotás, mely képes a dolgok megértésére és megértetésére. Ha mégis hiányérzetünk van az egyes ember, a személyiség formáló szerepének elnagyolt bemutatása miatt, netán szívesen olvasnánk e rendszerben a természettudomány, vagy akár az energianövekedés korszakunk mozgásterét mélységesen meghatározó szerepéről, erre vonatkozó ígéretet ezúttal nem tett Vitányi Iván.

Talán majd egy másik műben, a következő fűgában. Mi pedig ennek örülve, legyünk olyanok, mint a fuga nagy korszakának közönsége, már most az eljövendőre koncentráljunk.